

SAĞLIK İLETİŞİMİ, MEDYA VE ETİK: BİR SAĞLIK HABERİNİN ANALİZİ

A. Banu HÜLÜR¹

ÖZ

Bu çalışma, medyanın sağlık iletişimindeki yerini ve konunun etik açıdan önemini ortaya koymayı amaçlar. Medyanın en önemli işlevlerinden biri olan bilgilendirme, sağlık iletişimi açısından merkezi öneme sahiptir. Kişilerin bilgilendirilmesinde hedef, enformasyonun doğru olarak sunulması olmalıdır. Kişilerin sağlık konularında bilinçlenmesinde önemli katkıları olan medyanın, etik dışı söylemlerle olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Geleneksel medyada sağlıkla ilgili sunulan içeriğin daha kontrollü olduğu söylenebilirken yeni medyada daha kontrolsüz bir enformasyon akışının olduğu görülmektedir. Sağlık gibi önemli bir alanda sunulan bilginin etik ilkelere uygun olmaması, ciddi sonuçları beraberinde getirebilir. Günümüzde medyanın yaygın kullanım sahası ve güçlü etkileri göz önüne alındığında bu yolla sunulan enformasyonun içeriğinin incelenmesi önemli görülmüştür.

Buradan yola çıkarak çalışmada "Felç Tarih Oluyor: Ölü Hücreler Canlanıyor!" başlıklı bir internet sağlık haberi van Dijk'ın söylem analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu çerçevede medyada sağlık iletişimi alanında görülen etik sorunlar dikkate alınarak örnek sağlık haberinde etik açıdan sorunlu öğelerin bulgularına ulaşılmıştır. Haberde insanlar üzerinde henüz sonuçlanmamış bir çalışmanın, sonuçlanmış gibi sunulduğu ve abartılı ve belirli bir derecede yanıltıcı bir dil kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık iletişimi, etik, medya, söylem analizi.

HEALTH COMMUNICATION, MEDIA AND ETHICS: AN ANALYSIS OF A NEWS ON HEALTH

ABSTRACT

The purpose of this study is to identify the role of media in health communication and discuss the relevant ethical considerations. Transfer of information, one of the most important functions of media, is centrally important in health communication. Here, the goal should be the transfer of information to individuals "correctly". The media not only contributes to the development of individual awareness in health issues, but it also has a negative influence through unethical discourses. It is possible to claim that the

¹ Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, banuhulur@gmail.com.

content related to health is more controlled in traditional media, whereas there is a free-reign information flow with less control in the new media. Unethical media portrayals of health information might have serious consequences. Considering the extensive reach and powerful influence of media, it is deemed worthy to analyze the content of information provided through it.

To that end, this study analyses the content of the internet news on health titled "Paralysis Becomes a History: The Dead Cells Come to Life!" by way of van Dijk's discourse analysis method. Given the ethical problems in the media portrayals of health issues and health communication, the elements of the above-stated news report are problematized, and ethically problematic constituents are identified. The findings of the study reveal that an unfinished study conducted on human beings is portrayed as a completed project, with an accompanying hyperbolic and even misleading language.

Keywords: Health communication, ethics, media, discourse analysis.

Giriş

Sağlık, tarihin her döneminde ve her toplumda farklı anlayış ve uygulamalarla var olsa da tüm bu zaman ve toplumlar için tartışmasız öneme sahip olan kavramlardan biri olmuştur. İçinde bulunduğumuz yüzyılda yaşanan kültürel, ekonomik, siyasal ve teknolojik değişme ve gelişmeler nedeniyle sağlık, yeni anlayış ve uygulamalar bütünü olarak yorumlanması gereken bir alan olarak karşımıza çıkar. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sonucu olan ve büyük bir güç olarak kabul edilen medyanın sağlık alanında yaşanan dönüşümlerde büyük bir etkisi bulunmaktadır.

Geleneksel medyanın ve geleneksel medyaya göre daha yakın bir zamanda sahneye çıkan, buna karşın büyük bir hızla kullanıcı bulan ve yaygınlaşan yeni medyanın etkisiyle tüm alanları etkisi altına alan bir değişim söz konusu olmaktadır. Bu değişimle birlikte klasik bilimsel uygulamaların yerini daha sofistike yapılara bırakmak zorunda olduğu ve disiplinlerarası çalışmaların, bireysel ve toplumsal ihtiyaçları daha büyük oranda karşılayabildiği görülmektedir. Bu bağlamda sağlık iletişimi, en temelde tıp ve iletişimin birlikteliği sonucunda oluşmuş, yeni ve önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağlık iletişimi, sağlık alanında kitlelerin bilinçlendirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, oluşmadan önceki aşamada hastalıkların önüne geçilmesi, oluşuktan sonra ise bununla başa çıkma yollarının tespiti ve sürecin doğru şekilde yönetilmesi gibi açılardan bireysel, toplumsal ve kurumsal boyutlara sahiptir. Kişilerin gerek yüz yüze iletişim gerekse kitle iletişim yöntemiyle

bilgilendirilmesinde hedef, enformasyonun doğru olarak sunulması olmalıdır. Geleneksel medyada sağlıkla ilgili sunulan içeriğin daha kontrollü olduğu söylenebilirken yeni medyada daha kontrolsüz bir enformasyon akışının olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak çalışmada internette yer alan bir sağlık haberi örneği incelenmiştir.

Bu çalışmada amaç, çok geniş uygulama biçimleriyle yeni bir alan olan sağlık iletişimine genel bir açıklama getirmek ve konunun etik açıdan önemine vurgu yapmaktır. Bu açıdan sağlık iletişimi konusu daha çok medyayla ilgili etik değerlendirmeler kapsamında ele alınmaktadır.

Çalışmada öncelikle sağlık iletişimi ve medya ilişkisi ele alınmış, sonrasında sağlık iletişiminde var olan etik sorunlara değinilmiş, son olarak ise internette yer alan bir sağlık haberi, van Dijk'ın iki farklı düzeyde ele aldığı makro ve mikro yapı incelemeleri çerçevesinde söylem analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Analizin sonucunda örnek sağlık haberinde insanlar üzerinde henüz sonuçlanmamış bir çalışmanın sonuçlanmış gibi sunulduğu, abartılı ve belirli bir derecede yanıltıcı bir dil kullanıldığı görülmüş, kısaca haberde söylem analizinde üzerinde durulan makro ve mikro unsurlar dikkate alındığında etik açıdan sorunlu öğelerin bulgularına ulaşılmıştır.

1. Sağlık İletişimi ve Medya

Tarihin her döneminde sağlık, önemli ve dinamik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların sağlıklı olma durumlarını sürdürme istekleri ve hastalandıklarında bu durumu düzeltme çabaları, onları çeşitli çözümler üretmeye yöneltmiştir. Var olan geleneksel uygulamaların yerini, zaman içinde modern uygulamalar olsa da her iki uygulama biçimi de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Geleneksel ve modern tıbbi uygulamaların bulunduğu ortak nokta ise en basit ifadeyle; sağlığın iyileştirilmesidir.

Bireylerin kendi sağlıkları hakkında duyarlılık göstermeleri kadar devletlerin de sağlık konusunda duyarlı oldukları ve sorumluluk kabul edip bunları uyguladıkları görülmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 10 Aralık 1948 tarih ve 217 sayılı İnsan Hakları Evrensel Beyanamesini kabul edip imzalayan bütün ülkeler, vatandaşlarının temel haklarından olan sağlık hakkını bağlayıcı hükümlerle korumayı taahhüt etmişlerdir (Yılmaz, 2013: 34).

Tarih boyunca bütün insanların üzerinde durduğu ve ortak çözümler aradıkları sağlık kavramı nasıl tanımlanmaktadır? Bu sorunun cevabını arayan Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 1948

yılında yaptığı tanımına göre; “Sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, kişinin fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak da tam bir iyilik halinde olmasıdır” (Dünya Sağlık Örgütüne Göre Sağlık Tanımı Nedir, 2015). Tanıma göre kişi, bedensel, psikolojik ve sosyal nitelikleriyle bir bütün içinde değerlendirilmiştir. Ancak tanımda birtakım eksiklikler fark edilmiş, bunlar eleştirilmiş, sağlığın dinamik bir yapıda olması ve sürece bağlılık durumunun vurgulanması gerektiği ileri sürülmüştür. Buradan yola çıkarak Dünya Sağlık Örgütü 1986’da tanımı geliştirerek sağlık konusunu, sağlık sektörünün sorumluluğu olmaktan çıkartıp sağlık için ön koşullar ve sağlığı geliştirme amaçlı politik araçlar belirlemiştir. Böylece hastalık riskleriyle başa çıkmak için bireysel bilincin güçlendirilmesi ve sosyal ve doğal çevrenin sağlığa uygun olarak oluşturulması yönünde karar alınmıştır. Bireysel bilincin geliştirilmesi maddesi büyük ölçüde sağlık iletişimini içermektedir. Sağlık sorunlarıyla ilgili bireysel bilinç düzeyi arttıkça risklerle başa çıkma durumu yükselmektedir (Okay, 2009: 13-14).

Modernleşmeyle birlikte yaşama dâhil olan birçok faktör, çoğu konuda olduğu gibi sağlık konusunda da daha bilinçli olmayı beraberinde getirmiştir. Nitelikli bir yaşamı hedefleyen bireyler, hastalanmadan önce sağlıklarını korumayı ya da hastalansalar bile en doğru ve uygun çözümü aramayı tercih etmişlerdir. Bu açıdan “hastalıkları önleme”, önemli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar.

Hastalıkların önlenmesi anlayışına göre ‘önleme’ üç bölümde ele alınır:

Birincil önleme; hastalıkların oluşmadan önce önlenmesi, patojen etkinin ya da maruziyetin önlenmesi;

İkincil önleme; hastalık oluşmaya başladığında olabildiğince erken tanı ve tedavi ile sorunun büyümesinin ve diğer sorunların oluşmasının önlenmesi;

Üçüncül önleme, hastalıkların oluşturduğu zararların, kalıcı güçten düşme ve sakatlık gibi sonuçlarının sürekli sosyal zararlarının önlenmesi, rehabilitasyon (Erbaydar, 2003: 45).

Buna göre ilk olarak hastalığı önleme, ikinci olarak; hastalık oluştuğunda ortaya çıkacak sorunun büyümesini engelleme ve sorunu çözme, son olarak da hastalandıktan sonraki zararları düzeltme şeklinde aşamalı bir süreç karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlar güzel ve özgür yaşama sahip olmayı istedikleri kadar sağlıklı ve uzun yaşamayı da istemektedir. Bu istekleri, ekonominin doğası gereği bir hizmet arzına yol açmaktadır. Sağlık konusunda

giderek artan kaliteli hizmet arayışı, her gün daha karmaşık hale gelen bir profesyonelleşme içinde bir sektör haline gelmiştir. Bunun sonucunda tıp, artık tarih boyunca süregelen bir uygulamalı bilim veya sanat olmaktan çıkarak her gün büyüyen bir hizmet sektörü ve bunu besleyen, destekleyen bilimsel ve teknolojik araştırmaların risk sermayesine milyonlarca yatırımcının katıldığı bir büyük piyasa sistemine dönüştürmüştür. Böylesine karmaşık bir sistemde, sağlık hizmetinin tüketicisi olan hasta haklarını teminat altına alan hukuk sistemi ve kitle iletişimi hayati önem kazanmaktadır (Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi, 2009: 36-37). Önem kazanan bu iki alan için de sorun yeni ancak oldukça geniş çaptadır.

İletişimin ve ticaretin küreselleşmesi, yaşanan sosyal değişim sürecine hız kazandırmakta ve yeni yaklaşımlara gereksinim duyulmaktadır. Gelişen teknoloji, bilimin evrenselleşmesi, sağlık teknolojilerinin hızla gelişmesine karşılık 21. yüzyılda sağlıkla ilgili hâlâ en ucuz ve en etkili yöntem; sağlık eğitimi ve sağlığın geliştirilmesidir (Yardım vd., 2009: 29-35). Halk sağlığına yönelik olarak sağlık eğitimi, sağlığın geliştirilmesi ve halkın bilinçlenmesi için geleneksel medya ve yeni medya, etkin araçlar olarak kullanılmaktadır.

Sağlık iletişimi, insanların kendilerinin ve diğerlerinin tıbbi şartlarını yönetmeye yardım ederek daha iyi hayat şartları oluşturmak için onları bilgilendirmeyi ve ikna etmeyi amaçlar (Duffy ve Thorson, 2009: 93). Bu açıdan sağlık iletişiminin temel konusunun; sağlıkla ilgili bilinç oluşturmak, sağlığı korumak ve onu geliştirmek olduğunu söyleyebiliriz.

Okay (2007) sağlık iletişiminin değişik düzeylerde gerçekleştiğini iki farklı araştırmacının görüşlerine dayalı olarak açıklar (s.24): Bu iki araştırmacıdan biri olan Thomas sağlık iletişimini; bireysel düzey, sosyal ağ, organizasyon/kurumlar, cemiyet ve toplumsal düzey olmak üzere beş kategoride ele almıştır. Bu kategorizasyonda sağlık iletişiminin özelden genele doğru bir akış içerisinde açıklandığı görülmektedir. Yani sağlık iletişiminin kişinin bilinç, tutum ve bilgi düzeyinin etkilenmesinden içinde bulunduğu organizasyon, cemiyet ve hatta toplumsal yapıya kadar olan etkisi tartışılmaktadır. Bahsi geçen araştırmacıardan bir diğeri olan Kreps'in gruplandırmasında ise kişinin kendi zihninde oluşan sorgu, kişilerarası sağlık iletişimi sorgusu, grup sağlık iletişimi sorgusu ve kurumsal sağlık iletişimi sorgusu olmak üzere dört düzeyden söz edilir. Thomas'ın kategorizasyonuna benzer olarak Kreps'te de sağlık

iletişimi, bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak özelden genele doğru tanımlanır.

Çeşitli düzeylerde gerçekleşen sağlık iletişimi, farklı araçlar sayesinde birçok insanı etkileyebilmektedir. Kimi durumlarda kişilerin yüz yüze bir sağlık sorunu hakkında bilgilendirilmesi yeterliyken bazı durumlarda da toplumsal düzeyde kişilerin bilgilendirilmesi gerekir. İletişimin hangi düzeyde gerçekleştirileceğini iletişim uzmanları saptamalı ve bu uzmanlar sorunun niteliğine ve yaygınlığına uygun araçları seçmelidir. Bu araçlar çok geniş bir yelpaze içerisinde yer alabilmektedir. Gerçekleştirilecek olan iletişimin düzeyine göre broşürler, televizyon spotları veya sinema filmleri artık günümüz sağlık iletişimi uygulamalarının vazgeçilmez araçlarıdır (Okay, 2015). Tabak (2006: 30-31) ise sağlık iletişimi düzeylerini; kitle iletişimi, toplum iletişimi, örgütsel iletişim, küçük grup iletişimi, kişilerarası iletişim ve kişisel iletişim olmak üzere altı düzeyde açıklar. Kitle iletişimi düzeyindeki sağlık iletişimini ulusal ve evrensel sağlık programları, halk sağlığı ve sağlığı geliştirme kampanyaları kapsamında ele alırken sağlık iletişimini, sağlık konusundaki mesajların yayılması ve yorumlanması olarak değerlendirir.

Medya, yeniliklerin duyurulmasında ve yaygınlaşmasında kullanılan en etkili araçların başında yer alır. Bununla ilişkili olarak medya, etkin ve hızlı bir şekilde sağlıkla ilgili yeniliklerin ve bilgilerin kamuoyuna ulaşmasını sağlamaktadır. Medyada yer alan sağlık temalı yayın içeriklerinin hedef kitle açısından medyadaki diğer içeriklerden daha farklı bir algılaya neden olduğuna dair araştırma sonuçları bulunmaktadır. Buna göre halkın medyada yer alan sağlıkla ilgili yayınlara diğer yayınlara nazaran daha çok güven duyduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kaya vd., 2011: 51).

Sağlık iletişimi ve kullanılan medya açısından baktığımızda sağlıkla ilgili konuların yazılı medya, görsel medya veya dijital medya aracılığıyla hedef kitlelere ulaştığı, hangi medyanın bu alanda daha etkili olduğu konusunda ise farklı durumsal yaklaşımların olduğu ifade edilebilir.

Son dönemlerde dünya genelinde sağlıkla ilgili televizyon ve radyo programlarının sayısı ve haber bültenlerinde sağlıkla ilgili haberlere verilen yer belirgin olarak artmıştır. Yerel ve ulusal ölçekteki televizyon kanallarının pek çoğunda sağlık programları bulunmakta, bu programlarda daha çok sağlık profesyonelleri aracılığıyla sağlıklı ve düzenli yaşamla ilgili bilgiler sunulmaktadır. Hatta yayın içeriğini yalnızca sağlığın oluşturduğu televizyon

kanallarının sayısının giderek arttığı görülür. Yine benzer olarak yazılı medyada; gazete ve dergilerde sağlıkla ilgili haberler önemli bir yer tutar. Bunların yanında internet de sağlık alanında dikkate değer bir araçtır.

İnternet yoluyla gerçekleştirilen sağlık iletişimi, kullanılan diğer araçların çoğunluğuna karşı daha etkili olmaktadır. İnternetin karşılıklı etkileşime açık doğası, sağlık iletişimi için büyük fırsatları doğurmaktadır. Bu fırsatları Okay (2015) hekimlerin hastalara çevrimiçi olarak sundukları bilgiden, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının sağlık sorunlarını bu ortamlarda tartışmasına, hastaların belli bir siteden ameliyat görüntülerini izleyebilme ya da hekimlerin internet üzerinden bir konferansa katılmalarına kadar genişleyebildiğini belirtmekte ve bahsi geçen bu olanakların ve daha fazlasının internet yoluyla gerçekleştirilebileceğinin altını çizmektedir.

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte artık kamu hastanelerinin ya da özel hastanelerin çoğunun internet sitesinin bulunduğu görülür. Bu sitelerde hastanenin poliklinik ve doktor bilgileri bulunmakta ve bazen hastalıklar ve tedavileriyle ilgili bilgiler de sunulmaktadır. Hastane siteleri dışında genel olarak sağlık temalı siteler de vardır. Türkiye'deki kullanıcılara yönelik hazırlanan bu sitelerin sayısı yüzlerle ifade edilebilecek kadar çoktur. Nicelik olarak gelişmekte olan sağlık sitelerini nitelik olarak besleyip olgunlaştırmak hem medyanın, hem de sağlık sektörünün sorumluluğundadır. İnsanlığın iyiliği için geleceğimizi belirleyen sağlık politikalarını tartışmaya açan, kamuoyu oluşturan ve yasa koyucuları yönlendirebilen, ciddi, saygın ve güçlü bir sağlık medyasının, sağlık sektörünü de geliştireceği açıktır (Çakkal, 2014). Medya ve sağlık sektörünün birlikte atacağı adım, konunun ciddiyetiyle ilişkili olarak oldukça acil ve önemlidir.

Son zamanlarda internet ortamında ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde geniş kitlelerce kullanılan bir alan haline gelen sosyal medya da sağlık iletişimde etkin kullanılan araçlardandır. Sosyal medya, diğer iletişim yöntemlerine göre kullanıcılarına daha farklı ve orijinal ortamlar sunmaktadır. Bu ortamlarda içeriğin kullanıcılar tarafından oluşturulması, avantajlar kadar dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bu mecraların kontrolsüzlüğü nedeniyle yanlış bilgileri de içerdikleri unutulmamalıdır. Örneğin bir kişinin tecrübe edip yarar gördüğü bir tedavi yöntemini sosyal medyada paylaşması, bu tedavi yönteminin bir başka kişide de aynı sonucu oluşturacağı anlamına gelmemektedir. Tedavi yöntemlerinin bireysel özelliklere

göre düzenlenmesi gerekliliği göz önüne alındığında bu tür mecralarda tek doğruymuş gibi ifade edilen yöntemlerin zaman zaman bir başkası için büyük olumsuzlukları beraberinde getirdiği de açıktır.

2. Sağlık İletişimi ve Etik

Daha önce de vurgulandığı gibi geleneksel medya ve yeni medya, tüm dünyada hızla gelişip yaygınlaşmaktadır ve her ikisi de birçok alanda güçlü etkilere sahiptir. En yaygın kullanılan kitle iletişim araçlarından olan televizyon, radyo ve gazetenin ve onlara rakip olarak daha yakın zamanda sahneye çıkan yeni medya platformlarının, sağlık iletişiminde kullanılan diğer yöntemler kadar önem taşıdığı bilinmektedir. Bu açıdan söz konusu araçlar yoluyla verilen mesajların doğruluğu, önemli bir etik konusu kapsamında değerlendirilmektedir.

Son dönemlerdeki sosyo-ekonomik gelişmeler, hem medya hem de sağlık sektörünü önemli bir sanayi haline getirmiştir. Her iki sektörde de ürkütücü boyutlara varan ticarileşme ve rekabet sonucu etik ilkelerle sanayi çıkarlarının zaman zaman çatıştığı görülmektedir (Arda vd., 2001: 189). Sağlık gibi hayati öneme sahip bir alanda etik değerlerin her türlü çıkarın üstünde olması gerektiği tartışmasız bir gerçektir.

Etik, temel olarak bir ahlaki eylem kuramıdır. Ancak bu kuramı önce bilgi adına değil eylem adına geliştirmektedir. Bu nedenle etik yalnızca entelektüel bir doyuma hizmet eden zihinsel bir çalışma değil en başta düşünceyle eylemin ilişkisidir (Karagöz, 2007: 177). Pratik felsefenin insanların ahlaki eylemlerini konu alan ve bir eylemi ahlaki açıdan iyi bir eylem yapan niteliksel durumuyla ilgilenen etiğin (Uzun, 2009: 19) bir alt alanı olan iletişim etiğinin temel konuları; medya sorumluluğu, medya performansı ve kamusal yarar sorunları olarak kategorize edilebilir (Uzun, 2009: 26). İletişim etiği kapsamında ele alınan sorunlar, sağlık iletişimi alanında da aynı temelde ele alınabilmektedir. Asıl amacı sağlığın korunması ve geliştirilmesi olan sağlık iletişiminde en çok kullanılan araçların başında geleneksel medya ve yeni medya gelmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, televizyon, radyo, gazete ve yeni medyadaki etik sorunlar genel hatlarıyla ele alınmıştır.

İnternet kolay ve hızlı sağlık bilgisinin geniş ve büyük ölçüde yayılmasını sağlayarak kullanıcıların sağlıkla ilgili kararlarını geliştirmeye yardım eden güçlü bir işleyiş sunar. Ancak kullanıcılar, sunulan bilginin niteliğini değerlendirmek zorundadır ve yanlış bilgilendirme potansiyelinin farkında olmalıdır. İçerik sağlayıcıları

sağlık konularında eğitilmiş olmak zorundadır ve sağlık profesyonelleri ve karar alıcılar, yüksek kalitede bilgi sağlamayı geliştirme konusunda desteklenmelidir. Aynı zamanda internetteki sağlık bilgisi kullanıcılarının güvenilir ve kullanılabilir bilginin hangisi olduğunu ayırt etmesini sağlayacak kriterlerin oluşturulması da bir zorunluluktur (Anerson ve Goodman, 2002: 195). Çünkü internette bilgi almak için en fazla incelenen konular; sağlık ve finansdır (Yeğenoğlu ve Sözen, 2007: 46) ve dünyadaki internet kullanıcılarının yarısından fazlasının sağlık konusunda interneti kullandığı bilinmektedir. Sağlıkla ilgili konularda en çok ansiklopedik bilgiye ulaşmak için internet kullanılırken, sağlık profesyonelleriyle iletişim kurmak için ve sağlık hizmetlerine ve kendi kendine yardım bilgisine ulaşmak için de internete başvurulduğu görülmektedir. Ancak sağlıkla ilgili web sayfalarına bakıldığında, bunların azımsanmayacak miktarında, yetersiz ve yanlış bilgilendirmelerin bulunduğu görülür (Aygün, 2007: 294). Bu bilgi kirliliği elbette ki her konuda önemsenmesi ve düzeltilmesi gereken bir sorundur ancak söz konusu; sağlık olduğunda durum daha hayati bir önem arz etmektedir.

Yazılı, görsel ve dijital medyada sunulan içeriklerde sağlıkla ilgili çok sayıda enformasyon bulunmaktadır. Kamu sağlığı açısından bu enformasyonun güvenilir, doğru ve kullanılabilir olması gerekir. “Kitle iletişim araçlarında sağlık enformasyonuna yönelik çalışmalar bu ortamlarda yer alan sağlık mesajlarının genellikle doğru olmayan, yanlış aktarılan veya uygun olmayan rol modellerden oluştuğunu ortaya koymaktadır” (Ardıç ve Köksoy, 2014: 899).

Küresel bir bilgi ağı olan internet, daha önce de belirtildiği gibi bir yandan kişiye sınırsız bilgiye ulaşma şansı sağlarken, öte yandan pusulasız ve rehbersiz kaldığı için bilgi okyanusunda zihinsel anlamda boğulan insanın yorumlama yeteneğini aşırı biçimde yüklemekte ve sınırlarını zorlamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak, sınırlı sayıdaki bilinçli bilgi tüketicisi dışındaki kitleler, yeniden küresel iletişimin “edilgin” tüketicisi durumuna düşmektedir. Milyonlarca insanla aynı anda ve aynı biçimde, çok şey duyan, gören ve çok bilgili olduğunu sanan, ancak yorumlama ve sentez yeteneği köreltilmiş, tepkileri önceden belirlenebilen izleyici-okur örnekleri oluşmaktadır (Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi, 2009: 36).

Toplumdaki herkesin aynı bilgi ve eğitim düzeyine sahip olamayacağı gerçeğinden hareketle, medyada çok çeşitli bilgi ve mesaj bombardımanına maruz kalan bireylerin “doğru” ve “sorumlu”

bir anlayışla oluşturulmuş mesajlarla karşılaşmasını sağlamak, etik bir sorumluluktur.

Geleneksel medya ya da yeni medya yoluyla sunulan sağlık enformasyonunda ciddi sorunlar yaşanabilmektedir. Örneğin bir hastalığın tedavisiyle ilgili televizyonun çeşitli kanallarında modern tıp ve alternatif tıbbın farklı temsilcileri farklı önerilerde bulunup izleyici üzerinde kafa karışıklığı oluşturabilmektedir. Sosyal medyada durum bunun da ötesine geçmekte, öneriler uzmanların değil hastaların kendi deneyimlerini ve hatta deneyimleri bile olmayan hayal dünyalarını bir başka hastaya aktarması şeklinde gerçekleşebilmektedir. İşin daha da vahim olan yönü ise hastalığına çare arayan kişilerin birçoğunun medya yoluyla edindiği bu bilgileri çok da fazla sorgulamadan kabullenip kendi üzerinde ya da bir yakını üzerinde deneyimlemesidir. Herhangi bir kanalda bitkisel desteklerin hastalığına çözüm olabileceğini düşünerek sürekli kullanması gereken ilacı bırakan ve bitkisel destek nedeniyle kendi mevcut hastalığı dışında başka hastalıklarla da tanışan kişilerin varlığı azımsanmayacak sayıdadır.

İnternet sitelerinde satışa sunulan ilaçların sahte olması, kişisel sağlık bilgilerinin mahremiyeti sorunu, bir sağlık kurumuyla ya da temsilcisiyle ilgili asılsız bilgilerin kontrolsüzce yayılma potansiyeli, alternatif tıp yöntemlerin zararsız olarak sunulması ve modern tıbbi yaklaşımların konunun uzmanları tarafından verilmemesi gibi nedenlerle internet, sağlığı tehdit edebilen bir alan da olabilmektedir. Örneğin medyada dünya çapında birçok kişinin ortak temel sorunlarından biri olan obeziteye çözüm olabileceğini iddia eden birçok farklı enformasyon bulunmaktadır. Özellikle internet ortamında zayıflamaya yönelik sağlık önerileri, diyet listeleri, spor aletleri gibi ürünlerin yanı sıra birçok ilaç, besin takviyesi ya da bitkisel ürünün büyük bir kitleye hitap ettiği bilinmektedir. Bu internet sitelerinin birçoğu insan sağlığını tehdit eden bilgilerle doludur. Obezite gibi kişiye özel bir programda çok yönlü ve çok aşamalı olarak çözülmesi gereken bir süreç yanlış ortamlarda, yanlış yöntemlerle büyük sorunlara neden olabilmekte ve hatta ölümle sonuçlanabilmektedir.

Kaldı ki insan sağlığı gibi hata götürmez bir alanda yalnızca gözle görülür büyük sonuçların değil, her türlü olumsuzluğun hesaba katılması gerekir. Bu çalışmada örnek olarak seçilen sağlık haberinde olduğu gibi henüz tamamlanmamış, üzerinde araştırmaların sürdürüldüğü bir konuyla ilgili yapılmış bir haber, bu hastalıkla başa çıkmaya çalışan ve ona çare arayan birçok kişi için umutsuzluğa

neden olacağı için etik dışıdır. Söz konusu sağlık olduğunda hataların boyutlarının ölçülebilmesi de zaten mümkün değildir.

İnternette gerçekleştirilen sağlık iletişiminde başlıca etik sorunlar; konunun uzmanları tarafından otorite, bütünlük, mahremiyet, yayım bilgisi, doğrulanabilirlik, şeffaflık, finansal saydamlık ve reklam politikası çerçevesinde kategorize edilmekte ve buradan hareketle çözüm yolları tartışılmaktadır. Gazetelerde de konuyla ilgili birçok etik sorun bulunmaktadır. Yüksek tirajlı birçok gazetede çeşitli özel sağlık kuruluşlarının ya da doktorların öne çıkarıldığı ve mesajların bulanıklaştırılarak aktarıldığı görülür (Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi, 2009: 36- 37).

Radyo ve televizyon programcılığında da yaklaşımlar ve mevcut durum, anlatılanlarla benzerdir. Medya olanakları, sıklıkla kendi tanıtımını yapan doktorların yetersiz ya da taraflı değerlendirmeleri şeklinde kullanılmaktadır. Özellikle görsel medyanın sağlık sorunlarına yaklaşımı “araştırmacı gazeteciliğin” iyiler ve kötüler basitliğine indirgenmiş, tepki uyandırmaya yönelik sansasyonel habercilik ve şok haberciliği uygulamalarına dönüşmüştür. Bu konuda, Türkiye Gazeteciler Derneği, TÜBİTAK Sağlık Bilimleri Araştırma Grubu, Türk Tabipleri Birliği, Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği’nin (ESAM) katılımıyla 18-20 Haziran 1999 tarihinde gerçekleştirilen “Sağlık Bilinci ve Medya” başlıklı toplantı, iyi niyetli girişimlere iyi bir örnektir (Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi, 2009: 37). Sağlık iletişimiyle ilgili gerçekleştirilen böyle örneklerin artması ve doğru uygulamalara yönelik atılan adımlar, bireysel ve toplumsal düzeyde büyük önem taşımaktadır.

Son yıllarda sağlık medyasında geçmişe kıyasla olumlu hareketlenmeler olsa da ulusal sağlık alanında kendini yetiştirmiş, literatüre hâkim, bir gelişme meydana geldiğinde kimden görüş alabileceğini bilen muhabir ve editör sayısı oldukça azdır. Gazetelerin sağlık ya da aile-sağlık sayfaları her gün ajanslardan ya da yüzlerce internet portalından akan haberlerden kısa kısa seçmeler ve en üstte kadınları ya da çocuk sağlığını ilgilendiren dikkat çekici bir manşet haberle geçiştirilmektedir. Durum televizyonların haber bültenlerinde de farklı değildir. Özellikle ana haber bültenlerinde yer alan sağlık haberlerinde genel olarak şok zayıflama reçeteleri, kalbe, gribe iyi gelen bitkiler, otlar gibi konularla sınırlı durumdadır. Özellikle internet sağlık haberciliğindeki konular; kalp rahatsızlıkları, obezite, gribal enfeksiyonlar gibi birey sağlığına yönelik ‘müjdeli’ haberlerin, ‘şok buluşlar’ın ötesine geçememektedir (Şahinkaya, 2014).

Özellikle internet sitelerinde ajanslardan ve öteki internet portallarından akan haberlerin, hiç sorgulanmadan, uzmanlara danışılmadan, araştırılmadan, kopyala-yapıştır yöntemi ile alıntılanması büyük bir bilgi kirliliğine neden olmaktadır. Asıl amaç, ülkedeki ve dünyadaki sağlık politikalarını okuyup yorumlama, bu konuda medyanın gücünü kullanıp kamuoyu yaratarak karar alma mekanizmalarını etkileme olmalıdır (Çakkal, 2014).

Medyada sağlıkla ilgili etik olmayan haberleri, habercinin yaptığı haberler ve hekimlerin ya da sağlık kuruluşlarının yarattığı haberler olarak iki kategoride değerlendirebiliriz. İlkinde dış ya da iç kaynaklı bazı tıbbi çalışmaların çok önemli tıbbi sonuçlara ulaşılmış gibi sunulduğu haberler dikkat çekerken, ikincisinde kendi reklamını, tanıtımını yapmak isteyen hekimlerin ya da sağlık kuruluşlarının oluşturduğu haberler söz konusu olmaktadır. Her iki koşulda da tıbbi etik açısından yanlış haberler yaratılmaktadır. Gerçekte teknik olarak düzgün bir araştırma yapmamış olan hekim, haberde yeni bir teknik bulunduğunu ve çok başarılı olduğunu söylemektedir. Sonuçlarını bilimsel hakemli dergilerde yayınlamamış, hatta bu yeni yöntemi insanlar üzerine uygulamak için yerel etik komitelerden izin almamıştır. Kök hücrenin çeşitli santral sinir sistemi hastalıklarına şifa getirdiğini söyleyen haberler buna iyi bir örnektir. Bu haberlerin bazısının belli bir ücret karşılığı yayınlandığı da bilinmektedir. Yani bazı gazete ve televizyonlar reklamı yapılacak kişi ile ilgili bir haberi yüksek ücretler karşılığı bir senaryo yazarak yayınlamaktadırlar. Hatta böyle haberleri ana haber bültenlerine bile görebilmekteyiz. Bu durum hem tıbbi etik açısından hem de basın ve yayın etiği açısından da büyük sorun oluşturmaktadır (Zileli, 2015).

Domuz gribi, deli dana, Kırım Kongo kanamalı ateşi ya da kene ısırması olaylarını son dönemlerde dikkat çeken en önemli sağlık haberleri olarak özetleyen Kaya, Yüksel ve Öğüt (2011: 53) RTÜK'ün domuz gribi haberleriyle ilgili olarak yayın kuruluşlarını uyardığını belirtirler. 8 Mayıs 2009 tarihinde yapılan RTÜK açıklamasına göre halkın zamanında ve doğru bilgilendirilmesi ve gereksiz panik havası oluşturmamak ve sağduyulu davranmak açısından medyanın sorumlu olduğuna dikkat çekilmektedir. Konuyla ilgili olarak tüm dünyada büyük bir panik oluşturan domuz gribi salgını konusunda RTÜK'ün yayın kuruluşlarının sorumluluklarını hatırlattığı yazısının ayrıntıları aşağıdaki gibidir;

- Konu ile ilgili yapılan tüm haber ve yayınlarda, Sağlık Bakanlığı'ndan bilgi alınmasına dikkat edilmesi,

- Konu hakkında kamuoyunu bilgilendiren kimselerin alanlarında güvenilir uzman kimseler olmasına dikkat edilmesi,
- Hastalıkla ilgili haberler yapılırken arşiv görüntüleri yayımlandığında bunun kesinlikle belirtilmesi ve kamuoyunu paniğe sevk edecek ifade ve görüntülere yer verilmemesi,
- Kamuoyunu bilgilendirmek amaçlı ilgili kurumların hazırlayacakları spot filmlere 5727 sayılı Kanun'un 7. maddesinde belirtilen 'Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika bütün ürünleri ve sağlığa zararlı diğer alışkanlıkların zararları konusunda uyarıcı, eğitici mahiyette yayınlar yapmak zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere 08.00-22.00 saatleri arasında yapılır' hükmü gereğince yer verilmesi ve ilgili kurumların uyarılarının kamuoyuna doğru ve hızlı bir şekilde ulaştırılması için gerekli işbirliğine açık olunması,
- Bu konunun bahane edilerek sosyal, kültürel, ekonomi ve turizm gibi alanlarda bir takım yanlış beklenti ve hedefleri olanlara fırsat verilmemesi ve ülkemizin uluslararası camiada yanlış tanıtılmamasına dikkat edilmesi (Sabah, 2009).

Özetle sağlıkla ilgili gerçekleştirilen her türlü haberin gerçek bilgiye ve uzman görüşüne dayandırılması, yapılan haberlerin hedef kitle üzerinde paniğe neden olmaması, gerçeği yansıtmayan ya da abartarak aktaran haberler nedeniyle toplumsal, kültürel, ekonomik ve turistik açıdan ülkenin uluslararası alanda zarara uğrayacağı hesaplanmalıdır. Sağlıkla ilgili olumsuz bir yaklaşımın kişinin kendisinden uluslararası boyutlara kadar geniş kapsamlı etkilere neden olabileceği göz ardı edilmemelidir.

3. Kök Hücre Hakkındaki Bir İnternet Haberinin Analizi

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, *chip.com.tr* web sitesinde yer alan "Felç Tarih Oluyor: Ölü Hücreler Canlanıyor!" başlıklı sağlık haberine (EK'te yer almaktadır) söylem analizi uygulanmıştır. Bu çerçevede genel olarak medyada sağlık iletişimi alanında görülen etik sorunlar dikkate alınarak konu, daha spesifik bir düzeyde anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Söylem analizi dili bir eylem, iletişim biçimi ve sosyal bir pratik olarak ele alır. Dili inceleyerek bilgi, kimlik ve sosyal ilişkileri ortaya koymayı ve onların değişim ve dönüşümlerini açığa çıkarmayı amaçlar. “[P]ozitivist yaklaşımlardan etkilendiğinde, sosyoloji veya sosyal psikolojinin klasik yaklaşımlarını kullanır, hermeneutik açıdan ise dilbiliminin sınırlarında çalışır” (Sözen, 2014: 79-80).

Söylem analizinde metin ve bağlam arasında güçlü bir ilişki vardır ve haberin içinde üretildiği bağlam değerlendirilir. Bu analizde metinde üretilen güç ilişkisi, eşitsizlik ve egemen söylem incelenir. Buna göre metin, gerçekliğin ideolojik olarak yeniden üretildiği kurgulanmış bir yapıdır. Bununla ilişkili olarak yazarın ve kullanılan medyanın olayı algılayış ve sunuş biçimi metni etkiler. Metin analiz edilirken hem anlamı ve yapısı hem de kendi içindeki anlamı ve bağlamsal boyutu ele alınır. Medyada yer alan metinlerde kurgulanan toplumsal problemleri eleştirel olarak inceleyen söylem analizi dil ve anlam mücadelesinin analizine olanak tanırken yaşam pratikleriyle de iç içe bir pozisyonda yer alır. Yani haber, gerçeklikten doğar ancak gerçekliği kendi süzgecinden geçirip kurgulayarak sunar (Akçay, 2015: 9-10).

Söylem analizi yalnızca cümleyi temel alan dar kapsamlı bir dil analizi olmayıp dil kullanımının daha büyük bölümlerini sosyokültürel bağlam çerçevesinde ele alıp inceleyen bir yaklaşımdır (Çelik ve Ekşi, 2008: 105).Söylem analizinde aşağıdaki başlıklar altında toplanmış olan özellikler göz önünde bulundurulmalıdır:

1. İçerik özellikleri: Söylemin ait olduğu kültür, tarihi periyodu, kullanıldığı sosyal durumlar, konuşmacının niyeti, ilgisi, amacı vb.

2. Gramatik özellikler: Söylemde kullanılan dilin özellikleri incelenir. Bölgesel ya da sosyal lehçelerin kullanılıp kullanılmadığı, telaffuz ve kullanım biçimlerinin dilin kurallarına uygun olup olmadığı, gramatik yapı, cümleler arasındaki anlam ilişkileri, kullanılan sıfatlar, bağlaçlar, zarflar, vb., söylemin ana fikri, amacı ve bunların kelimelerle ve cümlelerle nasıl ifade edildiği.

3. Diğer Yapısal Özellikler: Söylemin yapısı; tartışma, açıklama, karşılaştırmadan hangi kategoride yer aldığı ve bu yapının söylemde nasıl bütünleşip sunulduğu, söylemin stil özellikleri; cümlelerin uzunluğu, bütünlüğü, tamamlayıcılığı, tutarlılığı, açıklığı, telaffuzu, vurgusu vb.

4. Etkileşimsel Özellikler: Söylemde kime hitap edildiği, kaynağın kim olduğu ve kaynağın amacına ulaşmak için izlediği stratejinin ne olduğu.

5. Sunum Özellikleri: Söylemdeki yazım ya da ses özelliklerinin niteliği; ses tonu, samimiyet, sıcaklık vb. Hitap eden ve edilenle ilgili duygusal ve fiziksel özelliklerin niteliği (Aktaran Çelik ve Ekşi, 2008: 112).

Söylem analizi yaparken yukarıda sayılan özellikleri uygulama aşamasında takip edilecek belli bir akış şeması vardır. Makro yapı incelemeleri ve mikro yapı incelemeleri olarak iki farklı düzeyde gerçekleştirilen söylem analizi örnek haber üzerinde uygulanmıştır. Temel olarak haberde yer alan kelimeler, cümleler ve haberin bütününe nasıl olduğu incelenmiş, haber başlıkları, konunun ele alınış biçimi, kullanılan dil, gramer yapısı, öğeler arası uyumlar van Dijk'in makro ve mikro yapı incelemeleri ışığında değerlendirilmiştir.

3.2. Kök Hücre Hakkındaki İnternet Sağlık Haberinin Analizi

Kök hücrenin felç hastalığında çözüm olduğunu müjdeleyen bu internet haberi önce makro düzeyde ele alınmıştır. Söylem analizinin makro düzeyinde, genel olarak haberin ana başlığı, alt başlıkları, haber girişi ve ana olayın ele alınış biçimi incelenmektedir.

Haberin ana başlığı şöyledir: "Felç Tarih Oluyor: Ölü hücreler canlanıyor!". Ana başlıkta tarih boyunca muzdarip olunan ve çözüme ulaşmamış bir hastalığın; felcin artık çözüme kavuşuyor olması ve ölmüş hücrelerin canlanma sürecini yaşıyor olması müjdesi verilmektedir. Cümle şimdiki zamanla kurularak hastalığın henüz sonuçlanmadığı ama sonucun içinde bulunduğu izlenimi ve umudu yerleştirilmektedir. Başlık ile haberin genel hatları ortak bir çerçevede odaklanarak birbiriyle uyumluluk gösterse de haberin geneli okunduğunda insanlara yönelik bir umut barındırması ancak henüz bir tek insanda uygulamaya geçilmemiş olması noktasında çelişkili ve tutarsızdır. Nitekim bu konuda çalışmalar yapan bilim adamları, deneysel aşamadaki bir uygulamanın rutin anlamda pratiğe geçirilerek tıbbi bir işlemmiş gibi algılanmasına fırsat verilmesini eleştirmektedir. Onlara göre, kök hücre çalışmaları günümüzde "etik kurul onaylı projeler" çerçevesinde ve deneysel amaçlı yürütülmektedir (Akdağ, 2013).

Başlığın yazım biçimi, nasıl bir anlam ve ilgi uyandırılmak istendiği açısından dikkat çekicidir. Öncelikle başlığın, haber metnindeki diğer harf karakterlerine göre daha büyük puntoda ve kırmızı bir renkle yazıldığı, sonuna ünlem işareti eklenmesiyle öneminin vurgulandığı, cümle içinde iki nokta üst üste konulup açıklama getirildiği ve şimdiki zaman kipinin kullanılmasıyla

anlamda bir süreklilik ve dolaylı bir heyecan yaratmasının amaçlandığı görülmektedir.

Ayrıca söylem analizinde başlıklar, metnin genelinde savunulan görüşün özeti olarak görülür ve metnin başlığında savunulan/öne sürülen düşüncenin, metinde genişletilmiş olarak verilmesi beklenmektedir. Bu haberin başlığı ile metnin uyumuna bakıldığında ise; metnin genelinde kök hücre ile felç hastalığının tedavisinde kat edilen süreç açıklanmasına rağmen, felcin “tarih olması” şeklinde bir sonuç verilmemiştir. Kısacası, metnin başlığında bahsedilen “tarih olmak” sözcüğünü destekleyen bilgiler metinde tam anlamıyla desteklenmezken, “tarih olmak” deyiminin habere dikkat çekmek ve ilgi uyandırmak için kullanıldığını söylemek mümkündür. Yani, metinde tematik yapı, başlıkla anlamsal bütünlük içinde değildir.

Spotta “Son yılların en büyük tıp devrimi: Ölmüş beyin hücreleri yenileniyor, felç tarihe karışıyor...” ifadesi başlıkla uyumlu olarak kurgulanmıştır. Başlıktaki içerik, tekrarlama yoluyla vurgulanmış, “son yılların en büyük tıp devrimi” ifadesi eklenerek konunun sansasyonel bir yankı bulması hedeflenmiştir.

Haber girişinde, başlıkta ve spotta gizli tutulan, felci iyileştiren ve hücreleri canlandıran keşfin, kök hücre olduğu açıklanmaktadır. Ancak spotla haber girişinde verilen bilgide tutarsızlık göze çarpmaktadır. Spotta iddialı bir ifadeyle “son yılların en büyük tıp devrimi” olarak tanımlanan gelişme, haber girişinde “çok büyük adımlar” olarak betimlenmektedir. En büyük tıp devrimi ifadesi belirginliği, kesinliği, köklü ve büyük bir gelişmeyi anlatırken, çok büyük adımlar o denli önemli olmayan bir gelişmeyi anlatmaktadır.

Haberde kişi, kurum ya da kuruluş olarak kaynağın tam ve açık olarak verilmesi inandırıcılığı sağlayan temel unsurlardan birini oluşturur. Haberde konu olan tıbbi gelişmenin İngiltere’de meydana geldiği belirtilmekte ancak İngiltere’nin hangi araştırma kuruluşunda gerçekleştiğine özel olarak yer verilmeyip araştırmayı yapan bilim adamının ismi ön plana çıkarılmaktadır.

“Tıp dünyasının en önemli buluşları arasında sayılan **kök hücrenin keşfi** ve kullanımı, pek çok hastalığın tedavisi için çok önemli imkânlar sunuyor.” ifadesinde kök hücrenin pek çok hastalığı iyileştirdiği yönünde bir ima yapılmıştır. Cümlede, “pek çok hastalık” ve “çok önemli imkânlar” ifadelerinin belirsizlik ve yanıltıcı bilgi içerdiği de dikkati çekmektedir. Bununla ilgili olarak, 6. Ulusal Kemik İliği Transplantasyonu ve Kök Hücre Tedavileri Kongresi’nde Türk

Hematoloji Derneği Başkanı Prof. Dr. Muhit Özcan, kök hücre alanında çok önemli gelişmeler yaşandığını ancak bu gelişmelerin insanda sonucu doğrudan değiştirecek tedavi seçeneklerini henüz doğurmadığını belirtmiştir (NTV, 2014). Görüldüğü gibi kök hücreyle ilgili yapılan araştırmalar henüz insanlar üzerinde sonuçlanmamış olsa da haberde kök hücrenin keşfedilmesi ve kullanılması, insanlardaki pek çok hastalığı iyileştiren sihirli bir iksirmiş gibi yansıtılmaktadır.

“Diğer yandan bilim adamlarının hastaların **normal hücrelerini kullanarak kök hücre üretmeyi** başarması, kök hücre ile tedavi imkânlarını bir kat daha artırdı.” cümlesinde de yine kök hücrenin tedavi amaçlı kullanımında önemli bir gelişmenin söz konusu olduğu imajı verilmektedir. Diğer yandan ifadesinde vurgulanan normal hücrelerden kök hücre elde etmeyle ilgili yeni durum belirtilirken eskiden kök hücrenin nasıl geliştirildiğiyle ilgili bilgi sunulmamaktadır.

“İngiltere’de tıbbi araştırmalar yürüten ve başında **Dr. Mike Modo**’nun bulunduğu ekip tıp için devrim niteliği taşıyan bir konuda yine önemli bir aşama kaydetti.” cümlesinde kullanılan “yine” ifadesi havada kalmaktadır. Çünkü haberde Dr. Modo ve ekibinin bundan önce de tıp için büyük bir devrim yaptığı vurgulanmaktaysa bunun da belirtilmiş olması gerekmektedir. **Modo** ve ekip arkadaşları felçlilerin beyinlerindeki hasarı kalıcı olarak çözme yolunda çok büyük adımlar attı.” cümlesinde de sorunu çözme yolunda adımlar atıldığı söylenmektedir. Ancak sonuçlanmamış bir araştırmada sorunun henüz nasıl çözüleceği belirsizken metinde bunun kalıcı olarak çözüleceğinin vurgulandığı dikkati çekmektedir.

Haberin diğer paragrafında, “Daha önce de denenen bir yöntem, beyindeki ölmüş dokuların kök hücre kullanılarak tedavi edilmesi yönündeydi.” ifadesi giriş cümlesi olarak kullanılmıştır. Ancak “de, da” bağlacının kendinden önceki cümleyi tamamladığı bilinmektedir. Böyle bir cümleyi ilk cümle olarak kurmak için öncesinde denenmiş bir yöntemden bahsedilmiş olması gerekir. “**Modo** ve ekibi bu kez insan bünyesinde çözülebilir polimer yardımıyla kök hücreyi, felç nedeniyle ölmüş beyin dokuları üzerine yerleştirdiler.” ifadesinde de genel bir belirsizliğin hâkim olduğu görülmektedir. Cümle ilk okuyuşta anlaşılammaktadır. Modo ve ekibinin yöntemi insan bünyesinde uygulamış olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Son cümlede koyu karakterde yazılan bazı ifadeler öne çıkartılmış, önceki ifadede deneylerin fareler üzerinde gerçekleştirildiği gerçeği gölgede bırakılmıştır. Burada da yazının

genelinde sunulmaya çalışılan kök hücrenin insanlardaki hastalıkların devrimsel bir çözümümüğü gibi algılanması amaçlanmıştır.

Mikro analiz, söylem analizinin ikinci düzeyidir. Burada haber, kelime, cümle ve retorik bağlamında incelenmektedir. Kelime çözümlenmeleri (lexical çözümlenme): Kullanılan kelimeler muhabirin ya da haberi yayınlayan mecranın ideolojisini yansıtır. Seçilen kelimeye göre muhabirin olay hakkındaki bakış açısı tespit edilir. Sentaktik çözümlenme: Cümle yapılarına odaklanır. Cümlelerin basit-karmaşık, kurallı- kuralsız, uzun- kısa, etken-edilgen olması gibi yapılarıyla ilgilenilir. Birbirini takip eden cümlelerin birbiriyle ilişkileri incelenir. Retoriksel çözümlenme: Haberin inandırıcılığını sağlayan öğelerdir. Haberde, söylemde kullanılan terimlere, metaforlara, mecazlara, küçültmelere, abartmalara, kıyaslara, noktalama işaretlerine, yazım puntolarına, fotoğraflara, grafiklere, rakamlara dikkat edilir. Söylemde vurgulanan ya da arka plana itilen temalar bu unsurlara bakarak belirlenir.

Çalışmada, örnek olarak haberin son bölümü üzerinde mikro analiz uygulanmıştır:

Daha önce de denenen bir yöntem, beyindeki ölmüş dokuların kök hücre kullanılarak tedavi edilmesi yönündeydi. Fakat bu denemeler büyük oranda başarısız oldu. **Modo** ve ekibi bu kez insan bünyesinde çözülebilir polimer yardımıyla kök hücreyi, felç nedeniyle ölmüş beyin dokuları üzerine yerleştirdiler. Fareler üzerinde yapılan ilk deneyler sadece **7 gün içerisinde kök hücre dokularının beyindeki ölmüş hücrelerin yerini almaya başladığı** ve hatta kan damarlarının bu yeni oluşturulan hücreler içerisine doğru ilerlediği gözlemlendi.

Muhabir, tüm haber boyunca kök hücrenin tıptaki en büyük devrim olduğu düşüncesini işlemiş, özellikle haberin bu bölümünde bu konuda çalışma yapan İngiliz bir doktorun çalışmasını öne çıkarmıştır. Haber boyunca doktorun ismi koyu renkle yazılarak vurgulanmıştır.

Kullanılan dil, yeterince açık ve anlaşılır değildir. Modo ve ekibinin insan bünyesinde çözülebilir polimer yardımıyla yerleştirdikleri kök hücrenin ne olduğu, nasıl olduğu, nereye yerleştirildiği (insana mı, fareye mi?) belirsizdir. “İnsan bünyesinde çözülebilir polimer” ifadesinde geçen “polimer” kelimesi de tıbbi bir terimdir ve herkesin aşına olduğu bir kavram değildir. Ayrıca lexical (sözcük seçimi) açıdan tıbbi sözcükler metinde sıkça kullanılarak

haberi okuyanda olayın ciddiyetine yönelik bir algı oluşturulmaya çalışıldığını da söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, anlaşılmayan sözcüklerin kullanılması tematik olarak, başlıkta öne sürülen yargının ikna ediciliğini artırmaya yönelik olarak da kullanılmaktadır.

Ayrıca retoriksel çözümleme açısından fotoğraflar çözümleme birimi olarak önemlidir. Fotoğraflar olayın ikna ediciliği ve inandırıcılığını artırır (van Dijk, 1988: 81, 82). Diğer yandan söylem analizinde fotoğraflar olayın inandırıcılığını destekleyen unsurlardır. Bu, fotoğrafın metin/haber ile uyumlu bir şekilde verilerek sağlanır. Fotoğraflar, aynı zamanda retorik açıdan haber metnini destekleyen öğelerdir. Laboratuvarda mikroskopta görünen hücrelere dışarıdan bir müdahale yapılan fotoğraf, habere eklenerek konu üzerinde çalışma yapıldığı, tıbbın ileri düzeyde çalıştığı gibi anlamların zihinsel olarak yaratılması amaçlanmıştır. Bu metinde fotoğraf ile içeriğin tematik açıdan uyum içinde olduğunu göstermektedir.

Öte yandan retoriksel açıdan ikna ediciliği ve inandırıcılığı sağlamak için haber metninde deyimlere başvurulmuştur. Böylece okuyanın zihninde kolay yoldan habere ilişkin anlam oluşturma amaçlanırken, diğer yandan vurgular ile haberin anlamı güçlendirilmiştir. Ayrıca haberin anlatımında, dikkat çekmek ve ilgi uyandırmak amacıyla kimi sözcükler koyu renkte yazılmıştır. Böylece haber metninin okuyucunun dikkatini çekecek ve haberi okumasını sağlayacak biçimde olması sağlanmıştır.

Çalışmada makro ve mikro düzeyde gerçekleşen nitel bir yöntem olan söylem analiziyle bir internet sağlık haberi incelenmiştir. Buna göre söylem analizinin odaklandığı makro ve mikro boyutlara odaklanılarak bir sağlık haberinde söylemin nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, değişik düzeylerde gerçekleştirilen sağlık iletişimi daha çok kitle iletişimi boyutuyla ele alınmış, televizyon, radyo, gazete ve internet alanındaki etik sorunlara genel hatlarıyla değinilmiştir. Kitle iletişimi kanalıyla gerçekleştirilen sağlık iletişiminde sağlıklı ilgili konular, bilgi gereksinimi olan kullanıcıya hızlı ve kolay bir şekilde ulaşabilmesi açısından büyük önem taşır. Ancak ne yazık ki medyanın alana katkıları kadar yanlış uygulamaları da söz konusu olmaktadır. Bu perspektifte sağlık iletişimi açısından medyanın etik değerlere uygun hareket etmesi son derece önemli görülmektedir.

Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin olumlu sonuçları olduğu gibi olumsuz sonuçları da olabilmektedir. Bundan birkaç yüzyıl önceki dünyayla şimdiki dünya arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Çevre kirliliği, yoğun iş temposu, radyasyon, endüstrileşmenin ve nüfus artışının sonucunda doğal olmayan besinlerin kullanılması gibi birçok faktör, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin olumsuz sonuçları olarak insan yaşamına dâhil olmuştur. Buna karşın araştırma ve bilgiye ulaşma olanaklarına paralel olarak bilinç düzeyi ve farkındalıklar da gelişmiştir. İnsanlar kendi sağlıklarını iyileştirmenin veya sağlıklı olma durumlarını sürdürübilmenin yollarını aramakta ve çoğunlukla medya aracılığıyla bu gereksinimlerini karşılamaktadır.

Çalışmada medyanın, özellikle de internetin sağlık iletişimi için önemi ve her anlamda hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı günümüzde sağlık alanının medya aracılığıyla amacına daha iyi hizmet edebileceği vurgulanmıştır. Bu hızlı değişim ve dönüşümler, medya ve sağlık sektörünü ciddi anlamda etkilemiş, her iki sektör de ticari kaygıların ve rekabetçi anlayışların hâkim olduğu alanlar olarak karşımıza çıkmıştır. Bahsedilen bu ticari kaygılar ve rekabetçi anlayışlar sonucundaysa etik sorunlar gündeme gelmiştir.

Hasta-hekim ilişkisinden, sosyal medyadaki sağlıkla ilgili sohbetlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan sağlık iletişimi yeni bir alandır ve üzerinde çalışmalar yapıp geliştirilecek çok fazla yönü bulunmaktadır. Sağlık gibi önemli bir konuda çok güçlü etkileri olan medyanın enformasyon taşıyıcısı olması, bu konudaki içeriklerin doğruluğunun önemini beraberinde getirir. Örneğin internette en fazla aranan iki konudan biri sağlıktır ve sağlık haberlerinin çok fazla sayıda kişiye ulaşması ve onları etkilemesi göz önüne alındığında durumun önemi daha açık görülebilir. Bu doğrultuda çalışmada, değişik düzeyleriyle incelenen sağlık iletişiminin medya boyutunun önemi vurgulanmış, medyanın alana katkıları kadar olumsuz uygulamaları da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“Felç Tarih Oluyor: Ölü Hücreler Canlanıyor!” başlıklı internetteki bir sağlık haberi söylem analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu çerçevede genel olarak medyada sağlık iletişimi alanında görülen etik sorunlar dikkate alınarak konu, daha spesifik bir düzeyde anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Teun A. van Dijk’ın iki farklı düzeyde ele aldığı makro ve mikro yapı incelemeleri çerçevesinde haberde yer alan kelimeler, cümleler, haber başlıkları, konunun ele alınış biçimi, gramer yapısı,

kullanılan dil, öğeler arası uyumlar ve haberin bütünü, kelime, cümle ve retorik bağlamında değerlendirilmiştir.

Örnek haberde görüldüğü gibi sağlık haberciliğinin profesyonel anlamda yapılması birçok alanla kıyaslandığında daha büyük önem taşımaktadır. Sağlık sorunuyla mücadele eden ve mevcut tıbbi tedavilerle iyileşme şansını yakalayamamış birçok hastanın ve hasta yakınının karşısına çıkan her türlü umut verici bilgi, eğer ki gerçeğe çelişiyorsa bir hayal kırıklığı yaratacaktır. Hatta bu tür kesinleşmemiş ya da yanlış bilgiler içeren enformasyonu kabul etmek, yalnızca hayal kırıklığı gibi duygusal bir yıkıma neden olmakla kalmayıp çok daha ciddi sonuçları da doğurabilir. Bu açıdan etik açıdan sorun teşkil eden nokta, henüz sonuçlanmamış bilimsel uygulamaların sonuçlanmış ve kesinleşmiş gibi haberde sunulmasıdır.

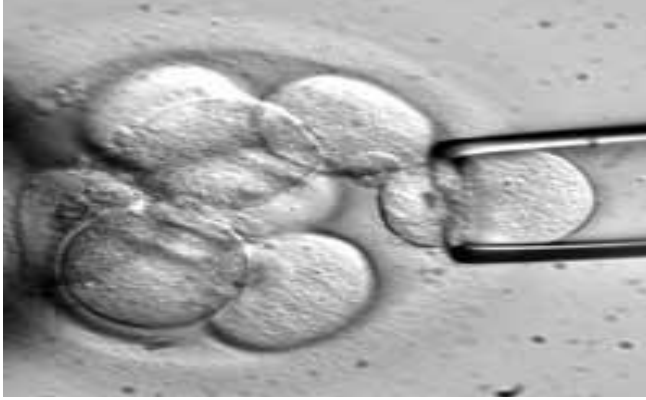
Haberde kök hücrenin pek çok hastalığı iyileştirdiğine yönelik bir izlenim oluşturulmaktadır. Ancak kök hücre araştırmaları insanlar üzerinde henüz sonuçlanmamış olmasına rağmen haberde kök hücrenin var olan pek çok hastalığı iyileştireceğine yönelik söylemin gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir. İnsan sağlığıyla ilgili yanlış bilgilendirmelerin ciddi sonuçlar doğurabileceği gerçeğinden hareketle medya ve sağlık sistemi arasında işbirliğinin yapılması ve profesyonel bir dilin kullanılması gerekmektedir.

Söylem analizi yöntemiyle internette yayınlanan bir sağlık haberinin değerlendirildiği bu çalışmanın internette yayınlanan sağlık haberlerinin nasıl okunması gerektiğine ilişkin bir bakış açısı oluşturacağı ve sağlık haberlerinin analiziyle ilgili yapılacak olan bundan sonraki çalışmalara farklı bir çerçeve sağlayacağı düşünülmektedir.

EK: chip.com.tr web sitesinde yer alan “Felç Tarih Oluyor: Ölü Hücreler Canlanıyor!” başlıklı sağlık haberi

Felç tarih oluyor: Ölü hücreler canlanıyor!

Son yılların en büyük tıp devrimi: Ölmüş beyin hücreleri yenileniyor, felç tarihe karışıyor...

Kök hücre çalışmalarında önemli gelişmeler.

Tıp dünyasının en önemli buluşları arasında sayılan **kök hücrenin keşfi** ve kullanımı, pek çok hastalığın tedavisi için çok önemli imkânlar sunuyor. Diğer yandan bilim adamlarının hastaların **normal hücrelerini kullanarak kök hücre üretmeyi** başarması, kök hücre ile tedavi imkânlarını bir kat daha artırdı. Fakat bilim adamları için bu son nokta değil. İngiltere'de tıbbi araştırmalar yürüten ve başında **Dr. Mike Modo**'nun bulunduğu ekip tıp için devrim niteliği taşıyan bir konuda yine önemli bir aşama kaydetti. **Modo** ve ekip arkadaşları felçlilerin beyinlerindeki hasarı kalıcı olarak çözme yolunda çok büyük adımlar attı.

Daha önce de denenen bir yöntem, beyindeki ölmüş dokuların kök hücre kullanılarak tedavi edilmesi yönündeydi. Fakat bu denemeler büyük oranda başarısız oldu. **Modo** ve ekibi bu kez insan bünyesinde çözülebilir polimer yardımıyla kök hücreyi, felç nedeniyle ölmüş beyin dokuları üzerine yerleştirdiler. Fareler üzerinde yapılan ilk deneyler sadece **7 gün içerisinde kök hücre dokularının beyindeki ölmüş hücrelerin yerini almaya başladığı** ve hatta kan damarlarının bu yeni oluşturulan hücreler içerisine doğru ilerlediği gözlemlendi.

KAYNAKLAR

AKÇAY BEKİROĞLU, Habibe (2015), *Toplumsal Hareketlerin Sosyal Medyada Çerçeveselenmesi: Çevre Odaklı Stk'lara İlişkin Bir Söylem Çerçevesi Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

AKDAĞ, Emin (2013), "Kök Hücre Pazara Düştü", <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-13271-34-kok-hucre-pazara-dustu.html>, Erişim Tarihi: 27.06. 2014.

ANDERSON, James G.; GOODMAN, Kenneth W. (2002), *Ethics and Information Technology: A Case-Based Approach to a Health Care System in Transition*, Springer, New York.

ARDA, Berna vd. (2001), *Tıbbi Etik ve Basındaki Sağlık Haberleri*, Ankara Tabip Odası Etik Komisyonu, Ankara.

ARDIÇ ÇOBANER, Aslıhan ve KÖKSOY Sümbüle (2014), "Sağlık Alanında Sosyal Medyanın Kullanımı: Twitter'da Sağlık Mesajları", *Akademik Bilişim'14 - XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 5 - 7 Şubat 2014, Mersin.

AYGÜN CENGİZ, Serpil (2007), İnternet ve Etik: Örnek Uygulama Alanı Olarak Sağlık İletişimi, *XII. Türkiye'de İnternet Konferansı* 8-10 Kasım 2007, Ankara.

CHIP ONLINE (2010), "Felç Tarih Oluyor Ölü Hücreler Canlanıyor", http://www.chip.com.tr/haber/felc-tarih-oluyor-olu-hucreler-canlaniyor_11403.html, Erişim Tarihi: 11.12.2010.

ÇAKKAL, Ömer (2014), "Medya Sağlığına Dikkat Etme Yolunda", <http://www.sdplatform.com/Yazilar/Konuk-Yazilar/312/Medya-sagligina-dikkat-etme-yolunda.aspx>, Erişim Tarihi: 06.06.2014.

ÇELİK, Hilal ve EKŞİ, Halil (2008), "Söylem Analizi", *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* I, 27, s. 99-117.

DUFFY, Margaret E. and THORSON, Esther (2009), "Emerging Trends in the New Media Landscape", *Health Care Communication in the New Media Landscape*, (Ed.) Jerry Parker and Esther Thorson, Springer Publishing Company, New York.

ERBAYDAR, Tuğrul (2003), Halk Sağlığı Açısından Sağlık İletişimi, *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 25 (4) s. 45-51.

KARAGÖZ, Emel (2007), Politik İletişime Ortak İyi Üzerinden Etik Bir Değerlendirme, (Der.) İdil Sayımer ve Pınar E. Yayınoglu, *Halkla İlişkiler ve Reklam Üzerine Etik Değerlendirmeler*, Beta Yayınları, İstanbul.

KAYA, Asuman; YÜKSEL Erkan ve ÖĞÜT, Pelin (2011), Sağlık Haberlerinde "Mucize Tedavi"ler, *Selçuk İletişim*, C. 7, S. 1, s. 49-64.

NTV, (2014), "Kök Hücredeki Gelişmeler Umut Veriyor", <http://www.ntv.com.tr/saglik/kok-hucredeki-gelismeler-umut-veriyor.zOB8z99XD0 eZlrhtgQn2nw>, Erişim Tarihi: 03.04.2014.

OKAY, Ayla (2009), *Sağlık İletişimi*, MediaCat, İstanbul.

OKAY, Ayla (2015), Sağlık İletişiminde İnternet <http://www.sdplatform.com/KategoriYazilariAciklama.aspx?ID=245>, Erişim Tarihi: 14.05.2015.

Sabah, "RTÜK'ten 'Domuz gribi' uyarısı", (08.05.2009).

SÖZEN, Edibe (2014), *Söylem. Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Birleşik Yayınları, Ankara.

ŞAHİNKAYA, Yasemin K. (2014), "Bilinçli Hasta Doğru Sağlık Haberleriyle Olur", <http://www.sdplatform.com/Baslik.aspx?BID=88>, Erişim Tarihi: 02.04.2014.

TABAK, Ruhi Selçuk (2006), *Sağlık İletişimi*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

TIBBİ TERMİNOLOJİ(2015), "Dünya Sağlık Örgütüne Göre Sağlık Tanımı Nedir?", <http://www.tibbiterminoloji.com/home/dunya-saglik-orgutune-gore-sagligin-tanimi-nedir>, Erişim Tarihi: 20.05.2015.

TÜRK KARDİYOLOJİ DERNEĞİ ARŞİVİ(2009), "Medya ile İlişkilerde Etik", *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi*; 37: 36-40.

UZUN, Ruhdan (2009), *İletişim Etiği Sorunlar ve Sorumluluklar*, Dipnot Yayınları, İstanbul.

VAN DIJK, Teun A. (1988), *News as Discourse*, (First Edition), Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, New Jersey.

YARDIM, Nazan; GÖGEN, Sibel; MOLLAHALİLOĞLU, Salih (2009), "Sağlığın Geliştirilmesi (Health Promotion): Dünyada ve Türkiye'de Mevcut Durum", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt 72, Sayı 1, s. 29-35.

YEĞENOĞLU, Selen-SÖZEN, Bilge (2007), "Türkiye'deki Eczacılıkla İlgili Web Sitelerinin Bazı İlkeler Işığında Değerlendirilmesi", *XII. Türkiye'de İnternet Konferansı*, Ankara.

YILMAZ, Mehmet Barış (2013), *Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Sağlık Amaçlı Bitkisel Ürün Kullanımı ve Medyanın Rolü*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.

ZİLELİ, Mehmet (2015), "Basın ve Televizyondaki Sağlık Haberleri ve Etik Değerler", <http://www.medimagazin.com.tr/authors/mehmet-zileli/tr-basin-ve-televizyondaki-saglik-haberleri-ve-etik-degerler-72-68-1496.html>, Erişim Tarihi: 13.05.2015.
